

*Békét kívánsz, s azért magam jövök.
[szünet] /ördögbe/ is. Te itthon jól mulatsz.*

Mennyköbe

*Szép asszonyod van s jó pinczéd lehet.
Várhattam volna a' nyolczad napot
S a' gazdag erszényt melly|et/ illy drága főt
Mint a' tiéd, megváltson a' haláltól.
De lám! törökben emberség vagyok.
Hogy fáradástól megkíméljelek
Magam jövök be tudni pénzemet |?/
Vagy tán nem is várt vendéged vagyok?
Nem szívesen látsz |vár/ hozzád illy közel?
S a' törhetetlen hűségű Korog bán
Adott szavát |megszegte volna most/
feledni kezdené?
Se baj! Mi hozzád nem |jövénk magunk/
magunk jövénk*

Közl: BRISITS FRIGYES.

LANG ÁDÁM GENOVÉVA-DRAMAJA.

György Lajos Genovéva tárgytörténetéről írt cikkében (IK. 1929. évi 1—2. szám.) a magyar Genovéva-drámáról ezt írja: «A legkorábbi ismert adat szerint 1831 március 15-én adtak elő Debrecenben egy *Genovéva* című 5 felvonásos vitézi játékot, aztán 1841 július 24-én a kolozsvári Nemzeti színházban játszottak egy ugyanilyen című darabot. E két véletlenül feljegyzett dátum bizonyára nem meríti ki *Genovéva* összes magyar előadásainak számát. Mivel tudomásunk szerint Genovéva történetét magyarul színre csak Láng Ádám János, az első magyar színész-generáció legtehetségesebb tagja, alkalmazta, mindkét alkalommal bizonyára az ő vitézi játékának előadásáról van szó. Ez sem nyomtatásban meg nem jelent, sem kéziratban fenn nem maradt. Így természetesen ma már meg sem állapítható, hogy a Láng Ádám neve alatt szereplő egyetlen magyar Genovéva-dráma a maga fordította népkönyv saját színre alkalmazása volt-e, vagy pedig az akkor már fölös számmal található valamelyik német Genovéva-dráma átültetése. A gyanu mindenesetre az utóbbira esik, mert a hiányos magyar műsor gyors pótlására ez a módszer volt leginkább alkalmas.»

Láng Ádám elveszettnek hitt drámája megvan a Nemzeti Színház könyvtárának a pestmegyei játékszíni könyvtárból maradt kéziratai közt. Címe: *Genoveva | Az Asszonyi virtus tükre | Historiái érzékeny rajzolat 5 Felvonásban, | alkalmaztatta Láng Ádám.*

Személyek: *Zigfrid* vesztfáliai Márk gróf
Genoveva a' Hitvese, Brabántziai Márk grófné
Góló Fő udvar mester
Fait
Villibáld } a' Gróf Frigyessei
Dragó ifjú pohárnok

Róbert várnagy
 Beata jövendő mondó asszony
 Emma komorna
 Berta, tömlőtztartó leánya
 Kuntz } bérlett gyilkosok
 Hintz }
 Egy 7 esztendőös fiutka
 Fegyveresek. Údvariak

A dráma első felvonása Zsigfrid és Genovéva boldogságát, Góló reménykedését és Zsigfrid harcavonulását, a második Góló csábitását, visszautasítását, Drágónak Genoveva szobájában a Zsigfridhez szóló levél átvétele előtt történő leszúrását s Genovéva megrágalmazását, a harmadik Genovévának a tömlőben történő újabb megkísértését, Zsigfrid parancsának megérkezését, a mindent leleplező levélnek és gyöngysornak Berta kezébe adását, Genovéva elhurcolását és szabadon bocsátását, a negyedik Zsigfrid hazaérkezését s Góló leleplezését, az ötödik Genovéva szenvedéseit az erdőben, a szarvastól vezetett Zsigfrid odaérkezését s nejével és fiával való találkozását jeleníti meg. Láng tehát csaknem minden mozzanatban a Schmidt-féle népkönyv fejezteit követi itt is: az első felvonás alapja a második, a másodiké a harmadik, a harmadiké a 4—8., a negyediké a 14., s az ötödiké főleg a 15. rész. Ahol az elbeszélésben is beszéltetés van, többnyire szóról-szóra kiírja, egyes helyekből kétségtelen, hogy már saját fordításából. Különösen sok ilyen részlet van a harmadik felvonásban. Csak példaképpen álljon itt néhány sor Bertának a «torony rostélyán» mondott szavaiból:

Genovéva. Ford. Láng Adám. 1824. 32. l.

III. felv. 5. jel.

... felszeszpelődtem beteg ágyamból, és úgy próbáltam ide vanczorogni; mert ah! én egy óráig sem tudnék tovább élni, ha veled nem beszélhetnék, és tőled el nem búcsúzhathnék, 's a velem közlött sok jótéteményeidért hálát nem adnék! hogy ha még valami rendelést kívánnál tétetni, vagy egyéb valami volna a' sziveden, bízd rám, hogy még is minden titkaid veled a' földbe ne zárattassanak, és még valaha ártatlanságodat én hozhatnám napfényre.

... felszeszpelődtem betegágyamból, és úgy próbáltam ide vanczorogni, mert ah! egy óráig se tudnék tovább élni, ha veled nem beszélhettem volna, 's a velem közlött sok jótéteményeidért hálát nem adnék! — hogy ha még valami rendelést kívánnál tenni vagy egyéb valami volna sziveden, bízd rám, hogy még is minden titkaid veled a földbe ne zárassanak, és még valaha ártatlanságodat én hozhatnám világosságra.

Láng tehát saját fordításából s így 1824 után készítette a drámát.¹ De már a személyek fenti jegyzékéből kiderül, hogy van a darabban olyan ősi eleme is a Genovéva-legendának, amely a Schmidt-féle elbeszélésből sőt már annak forrásából kimaradt. A drámának az elbeszélésben nem szereplő személyei: Fait és Villibáld, a gróf Frigyessi, kik közül az első előbb Góló-nak segít, de aztán megbánván gonoszságát, a bűn leleplezésében vesz részt a másik, hű emberrel együtt; Róbert várnagy, aki tanuként szintén jelen

¹ A Györgytől említett debreceni előadás előtt mindössze két hónappal, január 9-én, Pesten Balogék (L. Balog Cassa-protocollumát a Nemz. Múz. kéziratárában); ez a legrégebb nyom. Ugyancsak B. társulata játszotta 1832. nov. 12-én Veszprémben.

van a Gólotól Genovéva bűnösségének bizonyítására rendezett jelenetben, s aki utóbb Zigrifid parancsát hozza; Beata, a kinek az a feladata, hogy a gróft megerősítse a Genoveva bűnösségének hitében, s végül Emma, ki Drágót bebocsájtja és kinek Gólo szintén elmondja, min érte úrnőjét. Valamennyi közül legjellemzőbb a trieri jósnő szerepe. Ez az alak megvolt már a legrégebb népkönyvekben is, és csak a Schmidttől követett hollandus elbeszélés hagyta ki. Ez az alak igazíthat útba Láng másik forrásának keresésében: ez minden valószínűség szerint Anton Adolf Crenzin bécsi színésznek nyomtatásban, talán meg sem jelent *Genovefa, Pfalzgräfin am Rhein* c. darabja. A Goltól ismertetett feldolgozások közül u. i. csak az ennek befejezéseként Schuster bécsi színésztől 1809-ben megjelent Golo és büntársai bűnhődését s Genovefa halálát színrevivő darabban Beate a boszorkány neve; tehát Crenzin kettős drámájában is az volt.¹ Ennek első részét Magyarországon is elég sokszor adták, Pesten 1815 március 10-től kezdve 11-szer. A bemutatót követő napokon játszották a II. és III. részt is. Az Egyetemi Könyvtár színlapgyűjteményében mind az első, mind az 1842. évi utolsó előadás színlapja hiányzik, s így Láng és Crenzin drámájának viszonyára vonatkozólag a részletekben bajos dolog biztos vélelmenyt alkotni. Valószínű azonban, hogy a Láng darabjában az elbeszéléstől eltérő új elemek mind Crenzin drámájából valók.¹ Könnyen meglehet, hogy épen a német színpadon látott darabbal való vetélkedés vágya irattá vele ebben az esetben is a magyar drámát.

Genovéfának ártatlanul leszúrt emberét Tieck nyomán Dragónak nevezte Crenzin és Schuster is; Láng is a tőle fordított elbeszélés Drako alakjától e névhez tér. Ugyancsak Tiecknél szerepel Genovévának Golóval tartó dajkája Gertrud néven; annak a jelenetnek személyei közt, hol Goló először rágalmazza meg Genovévát, Láng is leírta először a Gertrud nevet, aztán a Bertha nevet írta helyébe, de azt is kihúzta, mert Berta csak a tömlöcablaknál jelenhet meg betegen, hogy úrnője utolsó üzenetét átvegye; így a nők közül csak Emma van jelen, kit már előbb is szerepeltetett Láng, bizonyára ugyancsak Crenzin után. Az Emma név Raupachnál is visszatér, meglehet, hogy ő is Crenzintől vette. Minthogy föl sem tehető, hogy Láng sokféle változatot ismert és olvasott volna össze, annál kevésbbé, mert az egész dráma mégis csak egy elbeszélésnek egész epikus szerkezetében való

¹ Goltz: *Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung*. 1897. 99. l. Figyelemreméltó, hogy szemben a Cerizierst követő változatokkal s Tieckkel is nem strassburgi, hanem trieri boszorkányról van szó Lángnál s így bizonyára Crenzinnél is. Goltz (50—52. l.) közli egy színlapról egy XVIII. századi boroszlói dráma tartalmát, amelyben szintén ez áll: «der Pfaltz-Graf auch berichtet Durch einen Lügen-Brief von Golo falsch erdichtet Im Lager von der That wird in sich selbst ergrimmt So daß er seinen Weg nach Trier wieder nimmt. Bey seiner Ankunfft läst in einen Zauber-Spiegel Ein altes Hexen-Weib und rechter Höllen Riegel Durch geld darzu erkauft den Ehbruch Künstlich seh'n Als wär er gantz gewiss und in der That geschehn.» E darab tartalma Goltz szerint pontról-pontra egyezik a hollandus Woutersnek Németországban is többször játszott s le is fordított drámájával. Minthogy még más apró hasonlóságok is vannak köztük, s Bécsben is játszottak a XVIII. század második felében a hollandus drámára visszavezethető darabot, valószínű, hogy Crenzin is valami ily változatot is ismert.

jelenetekbe tördelése, önállóbb alakítás nyoma nélkül, e sokirányú találkozás nem magyarázható másképp, mint hogy mindabban, amiben eltér az elbeszéléstől, Crenzint követte. Bizonyára ott találta a két Frigyezt is, kik közül Villibáld szerepe nagyjából az, ami az elbeszélésben Volfé, továbbá Róbertet; vele együtt csatlakozhatott ahhoz a változathoz, amelyben a fiúcska nem a börtönben születik, hanem már él atyja távozásakor. Bizonyára Dragóból is így lett ifjú pohárnok, aki börtönből Genovéva közbenjárására kibocsátott ősz atyjának utóda hivatalában.

Ami végül a *Toldi szerelmében* előforduló Hincz és Kuncz neveket illeti, most már csaknem bizonyosra vehető, hogy Arany Golo bérenceiről ruházta a sírrabló lakatosokra,¹ de valószínűleg nem az elbeszélésben, hanem a drámában jutott hozzá. Itt u. i. a személyek jegyzékében világosan Hincz áll, mint Aranynál, s bár a dialogus folyamán mindenütt Haintz a neve, nyilvánvaló, hogy szerepkiosztás vagy színlapírás esetén elsősorban a személyek jegyzéke számíthatott. Arra nincs adat, hogy Arany debreceni tartózkodása idején játszották volna *Genovévat*, de annak egyébként is nagy a valószínűsége, hogy Pestmegye is Fáncsytól, Arany igazgatójától szerezte sok mással együtt e kéziratot is. Arany tehát olvashatta a darabot, de az is igen könnyen meglehet, hogy Hubay társulatával való vándorlása idején játszott is benne, hiszen mindenesetre elsősorban a Debrecenben megvolt darabok másolatát kellett magukkal vinniük. A *Toldi szerelme* gazfickópárjának neve tehát minden valószínűség szerint Arany színész-pályájának emlék-töredéke.

¹ V. ö. György, i. h. 5. l.

² *Pótlás*: A Crenzin-féle Genovéva I. részének nyomtatott (Wien 1809), folytatásának és befejezésének kéziratosa példánya megvan a budai német színház könyvtárában. (Föv. Itár.) Veit és Beata alakját, a Drago nevet, azt, hogy Genovéva az utóbb nála talált ifjú apjáért könyörög s hogy a kislíú már Siegfried távozásakor él, csakugyan innen vette L. s még néhány apróságot, főleg az első felvonásban.

WALDAPFEL JÓZSEF.

A LEGRÉGIBB MAGYAR EMLÉKKÖNYV.

Dédanyáink korában általános szokás volt az ismerősök emlékkönyvébe írni — ma már legfőljebb iskolás leányok körében dívik ez a kedves szórakozás. Eredete visszanyúlik a régi időkbe, külföldön is, nálunk is. (V. ö. Bertók Lajos cikkét, Debreceni Szemle 1929: 359.) A régi magyar emlékkönyvekről eddig keveset hallottunk, még hír is alig maradt róluk, pedig hogy elterjedtek voltak már századokkal ezelőtt, mutatja az, hogy a sárospataki könyvtár kéziratára több ilyen albumot őriz. Közülük most egyet ismertetek, amelynek jelentőségére már Erdélyi János is felhívta néhány sorban az irodalomtörténet figyelmét (Sp. Füz. 1864: 670).

Az album a könyvtár L. 629. jelzésű könyvében van. Ennek a könyvnek kéziratosa anyaga két részből áll. Az egyik Putnoki János¹ magyar prédi-

¹ Később debreceni predikátor lett; szerepel a Szabó Károly III. kötetében is. (1216. sz.)